

NOTAT

Til: Styret
Fra: Rektor
Om: NOU 2006:19 Akademisk frihet - høringsuttalelse

Tilråding:

Styret slutter seg til det framlagte forslag til uttalelse vedr. NOU 2006: 19 Akademisk frihet

---

Daværende Utdannings- og forskningsdepartement oppnevnte i oktober 2005 et utvalg som skulle utrede spørsmålet om akademisk frihet. Utvalget, som ble ledet av professor Arild Underdal, avga etter ett års arbeid sin innstilling i oktober 2006.

http://www.dep.no/kd/norsk/dok/andre_dok/nou/070001-020003/inn-bn.html

Innstillingen ble i november sendt enhetene, arbeidstakerorganisasjonene og Studenttinget til orientering og med mulighet til å komme med innspill. Samtidig fikk en arbeidsgruppe bestående av dekanus Katrine Skretting, HF og prodekanene Are Holen, DMF, Jostein Grepstad, IME og Olav Fagerlid, SVT i oppdrag å utarbeide utkast til uttalelse. Utkastet ble sendt de samme enhetene igjen til uttalelse. De som har uttalt seg, har stilt seg positive til forslaget.

Utkastet til uttalelse er todelt: Den første delen er en kortfattet gjennomgang av innstillingen fra Underdalutvalget, mens andre del er selve forslaget til uttalelse som Styret inviteres å ta stilling til.

Departementets høringsfrist var satt til 5. februar. NTNU har imidlertid fått adgang til å ettersende styrets vedtak 16. februar.

Vedlegg:
NOU 2006: 19 Akademisk frihet – Utkast til uttalelse

NOU 2006: 19 Akademisk frihet – Utkast til uttalelse

1. Bakgrunn

Daværende Utdannings- og forskningsdepartementet oppnevnte i oktober 2005 et utvalg som skulle utrede spørsmålet om akademisk frihet. Utvalget ble oppnevnt som et resultat av Stortingets behandling av ny universitets- og høyskolelov våren 2005. Stortinget ba den gang departementet om å utrede behovet og mulighetene for en lovfesting av den akademiske friheten for den enkelte vitenskapelig tilsatte. Professor Arild Underdal ledet utvalget, som etter ett års arbeid avga sin innstilling i oktober 2006.

Utvalget fikk i oppdrag å belyse forholdet mellom institusjonens styringsrett og –behov, og den enkelte tilsattes rettigheter. Utvalget skulle også vurdere om det var hensiktsmessig å lovfeste den individuelle akademiske friheten, og hvordan denne eventuelt skulle lovfestes.

Mange land har grunnlovfestet den individuelle akademiske friheten. I andre land er den individuelle akademiske friheten beskyttet av spesiallovgivning. I Norge er den institusjonelle akademiske friheten lovfestet i Universitets- og høyskolelovens § 1-5:

”§ 1-5 Akademisk og kunstnerisk frihet

1. Universiteter og høyskoler kan ikke gis pålegg eller instruksjoner om
  - a. Læreinholdet i undervisningen eller forskningen eller i det kunstneriske og faglige utviklingsarbeidet.
  - b. Individuelle ansettelse eller utnevnelser
2. Institusjoner under denne lov har rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov.

Den individuelle, akademiske friheten har ikke en tilsvarende lovbeskyttelse. Individuell akademisk frihet, anses imidlertid også i Norge som en ulovfestet rett.

2. Oppsummering av utvalgets forslag

Utvalget tilrår en videreføring av bestemmelsen i dagens lov om at institusjonene ikke kan instrueres i faglige spørsmål. I tillegg foreslås lovfesting av den individuelle akademiske friheten. Institusjonenes ansvar for å fremme og verne om den akademiske friheten presiseres.

2.1 Utkast til ny lovparagraf

Forslaget til ny paragraf lyder i sin helhet:

”§ 1-5 Faglig frihet og ansvar

1. Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. Institusjonene har et ansvar for å sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå, og utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper.
2. Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov.
3. Universiteter og høyskoler kan ikke gis pålegg eller instruksjoner om
  - a. læreinholdet i undervisningen og innholdet forskningen eller i det kunstneriske og faglige utviklingsarbeidet
  - b. individuelle ansettelse eller utnevnelser

4. Den som er ansatt i stilling hvor forskning eller faglig eller kunstnerisk utviklingsarbeid inngår i arbeidsoppgavene, har rett til å velge emne og metode for sin forskning eller sitt utviklingsarbeid innenfor de rammer som følger av ansettelsesforholdet eller særskilt avtale.
5. Den som er ansatt i slik stilling som er nevnt i fjerde avsnitt, har rett og plikt til å sørge for å offentliggjøre sine resultater og stille det relevante forskningsgrunnlaget til disposisjon i overensstemmelse med god skikk og bruk på vedkommende fagområde. Styret kan gi sitt samtykke til utsatt offentliggjøring der dette er nødvendig for å beskytte legitime patentrettslige eller konkurransemessige interesser, eller av hensyn til et løpende forskningsarbeid. Det kan ikke avtales eller fastsettes varige begrensninger i retten til å offentliggjøre forskningsresultater ut over det som er fastsatt i lov eller i medhold av lov.
6. Den som gir undervisning ved institusjon under denne lov, har et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av denne, innenfor de rammer som institusjonens fastsetter.”

2.2 Noen presiseringer

Utvalget bruker akademisk frihet som en samlebetegnelse, som dekker alle oppgaver universitets- og høyskoleloven legger til institusjonene og rollene som vitenskapelig tilsatte har som forsker, lærer og formidler. Utvalget betoner at akademisk frihet er et sammensatt begrep der rettigheter er tett koplet til forpliktelser, og der det også finnes legitime begrensninger.

Nedenfor følger en nærmere presisering av forslaget basert på utvalgets innstilling:

- Ifølge forslaget skal institusjonene fremme og verne om den akademiske friheten. Dette innebærer bl.a. at ledelsen har plikt til å legge til rette for at den enkelte ansatte kan forske, undervise og formidle i tråd med sine tilsetningsvilkår. Bestemmelsene legger et viktig premiss for det arbeidsrettslige avtaleforholdet mellom partene og begrenser arbeidsgiveren rett til å instruere tilsatte i faglige spørsmål og til å iverksette direkte eller indirekte sanksjoner dersom en instruks vedrørende faglig virksomhet ikke blir etterkommet. Forslaget setter også grenser for hvor langt institusjonen og den enkelte kan gå i retning av å fraskrive seg disse grunnleggende akademiske rettighetene.
- Som forsker skal den ansatte ha frihet til å stille spørsmål ved etablerte sannheter, til å bestemme hvilket materiale og hvilke metoder som skal benyttes og til å legge fram hypoteser, resultater og resonnement offentlig. Dette omtales gjerne som kjernen i den individuelle akademiske friheten og er en ufravikelig begrensning av styringsretten som ikke kan oppheves gjennom avtale. Samtidig setter den akademiske frihet høye krav til kompetanse, innsats og kvalitet og legitimerer tiltak mot atferd som bryter med grunnleggende normer eller anerkjente kvalitetskrav. Forskeren har bl.a. plikt til å offentliggjøre resultatene av sin faglige virksomhet på en egnet måte og i tråd med fagtradisjonen. Utvalget sier at en forsker som ikke møter rimelige forventninger om formidling av sine resultater, oppfyller heller ikke sine forpliktelser etter tilsetningsavtalen.
- Utvalget åpner for begrensninger i friheten til å publisere for eksempel i form av utsatt offentliggjøring når det foreligger saklige grunner. Dette kan være aktuelt i prosjekt med eksterne oppdragsgivere eller samarbeidspartnere. Det skal imidlertid ikke være mulig gjennom avtale verken for den enkelte forsker eller institusjon å omgå den generelle plikten til å formidle resultatene.
- Retten til å velge tema og metode må gi rom for å overskride tradisjonelle faggrenser og å koble sammen elementer fra ulike disipliner så lenge dette springer ut av stillingens kerneområde. På den annen side kan ikke den som er tilsatt på et bestemt fagområde uten videre flytte store deler av sin forskning til et annet område. Det må i så fall skje etter avtale med arbeidsgiver.

- Lærerrollen innebærer flere begrensninger. Undervisningen gjennomføres innenfor rammen av institusjonelt fastsatte studieprogram som gir føringer mht mål, innhold, faglitteratur, pedagogisk metode og vurderingsformer. Som lærer må den ansatte også formidle det fagfellesskapet anser som den beste kunnskap. Samtidig understreker utvalget at også lærerrollen gir betydelig individuell faglig og pedagogisk frihet.
- Når forskningsprosjekt og utdanningsprogram krever koordinert samarbeid, dvs at oppgaven løses av en gruppe, må den akademiske friheten og begrensninger i denne, gjelde gruppen. Her må den enkelte deltaker innordne seg under et felles opplegg. Den individuelle friheten er imidlertid fortsatt til stede: Den enkelte må ha mulighet til å ta initiativ, til å argumentere ut fra sitt faglige ståsted og – om det er forenlig med gjennomføring av prosjekt eller utdanningsprogram – til å avstå fra å delta.
- Begrensninger i den akademiske frihet kan foreligge i form av lover eller etiske retningslinjer eller manglende rammebetingelser. De fleste formelle og etiske føringer som begrenser den akademiske frihet er begrunnet i hensynet til andre berørte parter eller sentrale verdier. Denne innskrenkningen er bredt akseptert. Ressursknapphet anses som en mer alvorlig begrensning på mulighetene til faglig utfoldelse. Utvalget peker på at den akademiske frihet ikke betyr at staten eller andre er forpliktet til å finansiere alle forskningsprosjekt. Prioritering og kvalitetsprøving av prosjekt er både legitimt og nødvendig forutsatt at den gjøres på et uhildet, saklig og opplyst grunnlag. Videre må institusjonen kunne stille krav til den enkelte om at arbeidet knyttet til stillingen utføres tilfredsstillende og om positiv deltakelse både i det nære arbeidsfellesskap og i organisasjonen.

2.3 Hovedbegrunnelser

Utvalget peker på at akademisk frihet ikke dreier seg om et personlig privilegium, men om et forhold knyttet til universitetets samfunnsoppgave. Akademisk frihet begrunnes med flere forhold: den gir de beste vilkår for utvikling av ny kunnskap, og brukere av forskningsbasert kunnskap må kunne stole på at konklusjonene fra et fagmiljø er den best tilgjengelige kunnskap. Det er videre viktig for et demokratisk politisk system at det foregår en opplyst offentlig debatt. Utvalget peker også på at en vitenskapelig tenkemåte representerer det allmennintellektuelle fundament for et moderne kunnskapssamfunn.

Utvalget trekker fram en rekke forhold som i dag utfordrer den akademiske frihet: Den sterke betoning av kunnskapens bruksverdi er en utfordring, det faktum at en større andel av forskningsbevilgningene knyttes til spesifikke prosjekt eller program en annen. Den akademiske frihet utfordres av omlegginger i styrings- og finansieringsordningene både fra statens side og internt ved institusjonene. Selv om konsekvensene ikke er entydige – noen får utvidet, andre innskrenket sitt mulighetsrom – mener utvalget at disse utfordringene gir grunnlag for tiltak som kan styrke vernet om den akademiske frihet. En lovmessig forankring anses i så måte å være et egnet tiltak.

Utvalget tilrår en videreføring av dagens bestemmelser som innebærer at universitetene ikke kan instrueres i faglige anliggender. Utfordringene den akademiske frihet står overfor er imidlertid så komplekse at disse vanskelig kan møtes med detaljerte regler. I stedet foreslår utvalget at den akademiske frihet er et prinsipp som institusjonene og myndighetene aktivt skal forsvare og verne om.

Utvalget begrunner lovfesting av den individuelle faglige frihet med flere forhold: det vil klargjøre så vel institusjonens, som den enkeltes rettigheter og plikter og fjerne en hver tvil om den individuelle akademiske frihet. Praktiseringen av disse er i konstant endring og vil være et mer usikkert fundament enn en lovregulering. Lovfesting vil markere at den individuelle akademiske frihet er en

grunnleggende verdi for universitet og samfunn, og den vil være i tråd med Europarådets anbefaling. Forslaget avklarer dessuten forskerens rettigheter og plikter i eksternt finansierte oppdrag og i samarbeidsavtaler om forskningsprosjekt.

3. Forslag til uttalelse fra NTNU

NTNU mener utvalget har lagt fram en balansert utredning om akademisk frihet og trukket fram de mange utfordringer som gjør en utvidet lovbeskyttelse av denne frihet til et aktuelt tema. NTNU vil, som utvalget, understreke at akademisk frihet ikke er et personlig privilegium, men er først og fremst knyttet til universitetets samfunnsoppgave. Akademisk frihet som gir rom for motekspertise, kritikk og uavhengighet, er avgjørende for at institusjonene skal løse sin samfunnsoppgave, drive forskning og gi undervisning av høy kvalitet.

I Norge har den individuelle akademiske friheten vært vevd inn i hevdvunnen og ikke lovfestet praksis og tankegang. Dette trenger ikke nødvendigvis være en ulempe dersom denne friheten ikke eroderes tilsiktet eller utilsiktet av den samfunnsmessige utviklingen. En lovfesting med tilhørende presiseringer i forarbeidene kan i sin natur både ha utvidende og innskrenkende virkninger overfor en hevdvunnen praksis. Det sentrale spørsmålet er derfor hva som aktualiserer behovet for en slik lovfesting.

Flere sider ved utviklingen av samfunnet og av institusjonene innenfor høyere utdanning kan potensielt utfordre og åpne nye konfliktlinjer i forhold til individuell akademisk frihet. Eksempel på dette kan være:

- Nye finansieringsformer og endringer i overordnet styring av institusjonene innenfor høyere utdanning stiller institusjonene overfor sterkere krav når det gjelder ledelse og effektiv organisering. I en slik situasjon kan det lett oppstå skjæringsflater mellom tradisjonene knyttet til individuell akademisk frihet og nye styrings- og ledelsesformer, som ofte henter sine ideal og tradisjoner fra andre virksomhetsområder der individuell akademisk frihet normalt ikke er en aktuell problemstilling.
- En større andel av forskningsaktiviteten finansieres og knyttes opp til sterke forretningsmessige interesser. Dette koblet sammen med sterkere krav og forventninger til at forskningen skal ha nytteverdi på relativt kort sikt, kan sette både den individuelle og institusjonelle akademiske friheten under press.

NTNU slutter seg til den forståelsen av begrepet ”akademisk frihet” som gjennomsyrer innstillingen. Foruten undervisning, forskning og formidling driver NTNU profesjonsfaglig, arkitektonisk og kunstnerisk utviklingsarbeid. Det er viktig at hele den faglige virksomheten blir omfattet av den institusjonelle og individuelle akademiske frihet. NTNU er også enig med utvalget i hva som er kjernen i den individuelle akademiske frihet, og at denne både gir rettigheter og plikter. Bl.a. er NTNU tilfreds med den vekt som utvalget legger på forskerens plikt til å formidle sine resultater, og på at en ikke gjennom arbeidsavtale eller oppdragskontrakter kan fraskrive seg denne.

Utvalget har lagt stor vekt på å utrede spørsmål knyttet til den individuelle akademiske frihet. Det viser til legitime begrensninger i denne og påpeker gjennom dette mulige spenningsforhold mellom samfunnshensyn og styringsrett på den ene siden og den individuelle akademiske friheten på den andre. NTNU har satt seg ærgjerrige strategiske mål som krever koordinert innsats og handlingsrom for faglig ledelse på alle nivå. NTNU mener utvalget generelt har funnet fram til balanserte løsninger som også ivaretar styringsretten i tilstrekkelig grad. Det er viktig at dette spenningsforholdet avklares best mulig i forarbeidene til en eventuell lovparagraf slik at en unngår hyppig uenighet mellom ledelse og ansatte om hvor grensene mellom styringsrett og individuell akademisk frihet går.

NTNU er enig med utvalget når den individuelle akademiske friheten vurderes som mer begrenset i forhold til undervisning enn til forskning. Undervisning er et institusjonelt anliggende der styringsretten i større grad gjelder. NTNU vil se det som ønskelig at en på tilsvarende måte nyanserer rekkevidden av den individuelle akademiske friheten for prosjekttilsatte på den ene siden og fast vitenskapelig tilsatte på den andre. Institusjonen må på sin side selvsagt fortsatt verne om den institusjonelle akademiske friheten.

Samfunnet står overfor komplekse oppgaver som krever sammensatt kompetanse for å kunne løses. Det er derfor grunnlag for å hevde at flere oppgaver både innenfor forskning og undervisning må og bør løses i fellesskap i faggrupper. NTNU har merket seg at utvalget har kommentert akademisk frihet i forhold til individ og gruppe, og er enig i at individet i slike sammenhenger må innordne seg under et felles opplegg.

Lovfesting synes nødvendig for å ivareta den individuelle og institusjonelle akademiske frihet, men er ikke tilstrekkelig for å gjøre den akademiske frihet reell. NTNU ser i likhet med utvalget, dårlige rammebetingelser som en større trussel for den akademiske frihet enn direkte pålegg og instruks for den faglige virksomheten. Små land som Norge har færre finansieringskilder for forskning enn for eksempel USA, der forskere kan sikre sin akademiske frihet gjennom alternative kilder. Dessuten bidrar finansieringsformene i Norge og EU til at rommet for grunnforskning er blitt redusert over tid og i forhold til konkurrerende nasjoner.

NTNU slutter seg til utvalget når det sier at ledelsen har plikt til å legge til rette for at de ansatte kan arbeide med forskning, formidling og undervisning. For å oppnå dette må de ansatte være sikret tilstrekkelig tid og et minimum av ressurser. Når utvalget presiserer at dette ikke innebærer en plikt å finansiere et hvert prosjekt og ikke hindrer institusjonen i å prioritere og foreta kvalitetsvurderinger, er de institusjonelle hensyn ivaretatt.

Ifølge utvalget gjelder den individuelle akademiske frihet først og fremst den enkeltes arbeid innenfor sitt fagområde. Samtidig må den enkelte ha frihet til å overskride tradisjonelle faggrenser. For NTNU, som vektlegger tverrfaglighet, er det viktig å stimulere til "faglig mobilitet". Det må dessuten være rom for faglig utvikling og den grensesprenging som er naturlig i en lang forskerkarriere.

Utover disse generelle kommentarer har NTNU noen få merknader til selve lovteksten:

- NTNU slutter seg til rekkefølgen i den foreslåtte paragrafen. En vil imidlertid tydeligere få fram de to elementene – den institusjonelle og den individuelle – i den akademiske friheten dersom de samles i hver sin hovedbolk i paragrafen.
- § 1-5 (1): NTNU er tilfreds med forslaget om å utvide det institusjonelle ansvaret for den akademiske friheten gjennom en positiv formulering. Samtidig stiller NTNU seg positiv til at beskyttelsen mot pålegg og instruks (§ 1-5 (3)) videreføres.
- § 1-5 (1): Universiteter og høyskoler driver en omfattende profesjonsutdanning. Dette aspektet vil bli bedre ivaretatt dersom en i oppramsningen "... anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper" også tar med profesjonsfaglige.